

Medeniyet

*Malik Bin Nebi'nin Medeniyet Anlayışının
Sosyal-Entelektüel Temelleri*

DR. BEDRAN BİN LAHSEN

BADRANE BENLAHCENE

THE SOCIO-INTELLECTUAL FOUNDATIONS OF
MALEK BENNABI'S APPROACH
to **CIVILIZATION**

IIIT Books-In-Brief Series

MEDENİYET

Malik Bin Nebi'nin Medeniyet Anlayışının
Sosyal-Entelektüel Temelleri

Dr. Bedran bin Lahsen

Özetleyen
Alison Lake

Türkçesi
İbrahim Kapaklıkaya

© International Institute of Islamic Thought , 2023
The Socio-Intellectual Foundations of
MALEK BENNABI'S APPROACH to CIVILAZITION

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
Herndon, VA 20172, ABD
Posta Kodu: 669
www.iiit.org

IIIT Londra Ofisi
Richmond, Surrey
TW9 2UD, İngiltere
Posta Kodu: 126
www.iiituk.com

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir bölümün çoğaltılması yapılamaz.

Bu kitapta ifade edilen görüş ve fikirler yazar(lar)a aittir ve yayıncıların görüş ve fikirlerini ifade etmezler.

979-8-89193-297-5

Seri Editörleri
Dr. Anas S. al-Shaikh-Ali ve Shiraz Khan

Dizgi: Sadiq Ali
Kapak tasarımı: Shiraz Khan

Baskı/Cilt: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 45522 Tel: (0212) 446 88 46
stepajans@stepajans.com

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler; asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Medeniyet: Malik bin Nebi'nin Medeniyet Anlayışının Sosyal-Entelektüel Temelleri adlı eserinin tam hali 2011 yılında yayınlandı. Samuel Huntington*'ın "Medeniyetler Çatışması" başlıklı makalesiyle, medeniyet ve çatışma kaygıları dünya düzeni tartışmalarına ilk kez dâhil edilmiş oldu. Ünlü bir Cezayirli düşünür ve büyük bir Müslüman aydın olan Malik bin Nebi (1905-1973) özellikle Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin ve Batı medeniyeti ile kültürünün ilerlemesinin nedenlerini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Düşünöre göre asıl sorun Kur'ân veya İslam dininde değil, Müslümanların kendisindedir. Bu eserin yazarı, Bin Nebi'nin medeniyete yaklaşımını ve bu yaklaşımın dayandığı çizilmiş prensipleri, meta-teorileştirme** metodolojisini kullanarak araştırmaktadır.

Bunu yaparken, Bin Nebi'nin teorisinin en kafa karıştıran unsurlarından birisi olan, medeniyetin içsel-dışsal ve sosyal-entelektüel faktörlerle yönetildiği ve bu nedenle medeniyetin kendisi için bir

[*] Samuel Phillips Huntington (1927-2008) Amerikalı siyaset bilimci. 1988 tarihinde yayımlanan kitabında ülkeler arasındaki çatışmaların ve ülkelerin kendi bünyelerinde yaşanan çatışmaların giderek kültürel ağırlık kazandığını savunmaktadır. Yazar, küreselleşme sürecinde Batı ve diğerleri arasındaki çatışmaların artacağı öngörüsünde bulunmaktadır. (Ç.N.)

[**] Meta-Teorileştirme, iki sözcüğün birleşiminden oluşur. Meta ve Teorileştirme. Meta, kelime anlamı olarak ötesine, ilerisine yada yukarisına geçme aşma anlamına gelir. Meta-Teorileştirme, bir teori oluşturma sürecinin ötesine geçme, teorisinin ötesine bakma ve böyle bir teorisinin köklerini analiz etme olarak tanımlanabilir. Aynı konudaki rakip teorileri analiz eden, kıyaslayan ve değerlendiren üst kuramdır (Ç.N.)

denklem kurulabileceğini savunan Bin Nebi'nin teorisi gün ışığına çıkarılmaktadır.

Bin Nebi'ye göre; İnsan+Toprak+Zaman=Medeniyet denkleminin en önemli katalizörünün* din olduğu bu kitapta açıklanmaktadır ve Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin tersine döndürülmesi açısından dinin önemi vurgulanmaktadır. Bin Nebi'ye göre her türlü medenileşme sürecinde merkezî güç İnsandır ve İnsan olmaksızın diğer iki unsurun (toprak ve zaman) hiçbir değeri yoktur.

Sonuçları açısından ele alınacak olursa, Müslümanların kendi manevi durumlarını değiştirmedeği sürece, toplumda ve medeniyette hiçbir kapsamlı ve anlamlı bir değişimi gerçekleştiremeyeceklerine ilişkin Bin Nebi'nin kesin kanaati vardır ve bu kanaat Kur'ân'daki şu âyette yansımaları bulmaktadır: "Şüphesiz ki, bir kavim (millet) kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd Suresi 11.ayet.)

[*] Birleştirici, kolaylaştırıcı unsur (Ç.N.).

GİRİŞ

Bu kitap, ünlü Cezayirli düşünür ve büyük Müslüman aydın Malik bin Nebi'nin (1905-1973) çalışmalarına odaklanmakta ve bu düşünürün metodoloji ve felsefesine ilişkin yeni ipuçları sunmaktadır. Bin Nebi'nin araştırmaları Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin ve Batı medeniyeti ile Batı kültürünün ilerlemesinin nedenlerini ortaya çıkardı ve problemin Kur'ân veya İslam dininde değil, Müslümanlarda olduğu sonucuna ulaştı. Sömürgeciliğin etkilerinin ve medeniyeti yöneten faktörlerin gerçek bir resminin ortaya konulması, İslam dünyasının problemlerini çözebilir ve yeni bir İslam Rönesansı başlatabilir.

Bu eser, Bin Nebi'nin medeniyete yaklaşımını ve bu yaklaşımın dayandığı çizilmiş prensipleri, meta-teorileştirme metodolojisini kullanarak araştırmaktadır. Bu metodoloji ile mevcut literatürün (yazılı kaynakların) ilerisine geçilmekte ve böylece Bin Nebi'nin medeniyete çok disiplinli (disiplinler arası) yaklaşımı ortaya konulmakta ve altında yatan temel yapısı analiz edilmektedir. Burada medeniyetin içsel-dışsal ve sosyal-entelektüel faktörlerle yönetildiği ve bu nedenle medeniyetin kendisi için bir denklem kurulabileceğini savunan Bin Nebi'nin teorisi gün ışığına çıkarılmaktadır.

Bin Nebi'ye göre; İnsan+Toprak+Zaman=Medeniyet denkleminin en önemli katalizörü din'dir ve din, Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin tersine döndürülmesi açısından önemlidir. Bin Nebi'ye göre her türlü medenileşme sürecinde merkezî güç İnsandır ve İnsan olmaksızın diğer iki unsurun hiçbir değeri yoktur.

Müslümanların kendi manevi durumlarını değiştirmedikleri sürece toplumda ve medeniyette hiçbir kapsamlı ve anlamlı bir değişimi gerçekleştiremeyeceklerine ilişkin Bin Nebi'nin kesin kanaati vardır ve bu kanaat Kur'ân'daki şu âyette yansımaları bulmaktadır: "Şüphesiz ki, bir kavim (millet) kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd Suresi 11.ayet.)

Medeniyetler ve küresel değişim araştırmaları, akademik çevrelerde önemli rol oynamaya devam etmektedir. Birçok araştırmacı ve akademisyen, önde gelen medeniyet teorisyenlerinin eserlerini gözden geçirmeye davet edilmektedir. İbn Haldûn'dan* bu yana İslam dünyasının ilk sosyal felsefecisi ve sosyal bilimcisi olan Bin Nebi, insan toplumlarını ve medeniyetleri yöneten, tarih içindeki kaderlerini belirleyen evrensel yasaları ve temel prensipleri araştırmıştır. Bin Nebi'nin, İslam medeniyetinin gerilemesinden duyduğu endişe, kendisini bu gerilemenin nedenlerini analiz etmeye ve buna dair çözümler bulmaya yöneltmiştir. Çıkmaz durumu yani ikilemi; ekonomi, politika ve ideoloji konuları ile ele almak yerine, fikirlerin rolünü ve önemini medeniyetin gelişmesi için katalizör olarak vurgulamaya odaklanmıştır.

Bin Nebi, İslamî ve sosyal bilimler konularında derin bilgi sahibi olması sayesinde; toplumların performanslarına, kültür ve medeniyet dinamiklerine, evrensel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Toplumsal sorunları, sosyal-tarihsel olayları araştırmanın anlaşılabilir ögesi olarak gördüğü medeniyet çerçevesinde çözmeyi amaçlamıştır. Bu konudaki şu tespiti önemlidir: "Her milletin sorunu özündedir; özü ise medeniyetidir".

Bin Nebi'nin felsefesi; derin bir İslam anlayışı temeline dayanan bütüncül (birleştirici) bir yorum sistemidir. Medeniyete ve medeniyetin tarih içindeki gelişimine dair araştırmalara olan yaklaşımı, İslam medeniyeti krizini teşhis etmesine ve bu krizin kökeni ve çözüm yollarını açıklamasına yardım etmektedir. Aldığı fen bilimleri eğitimini, tarih, sosyoloji ve felsefi bakış açısıyla birleştirmesi, ona Avrupa medeniyetini analiz etme ve bu sayede İslam ümmetinin güçlü ve zayıf yanlarını analiz ederek, orijinal fikirler üretme yeteneği kazandırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Bin Nebi'nin medeniyet anlayışını etkileyen çeşitli faktörleri belirlemektir. Bu çalışmada düşünürün kullandığı araçlar, metotlar, kavramlar ve teoriler değerlendirilmekte; düşünürün süreci ve yaklaşımı analiz edilmektedir. Nihai maksat;

[*] İbn Haldûn (1332-1406) modern tarih yazımı, sosyoloji ve iktisadın öncülerinden kabul edilen Müslüman düşünür, devlet adamı ve tarihçi. Tunus, Fas, Gırnata ve Mısır'da devlet görevlerinde bulundu. 7 ciltlik dünya tarihi olan Kitâbü'l-İber ve ünlü eseri Mukaddime'yi yazdı. "Ümran İlmî" yani Medeniyet İlmî'nin kurucusudur (Ç.N.)

çağdaş medeniyeti ve bu medeniyetin sosyal yaşam üzerindeki etkilerini anlamak ve bu yolla karar yapıcılara bir medeniyet çerçevesi sunmaktır.

Bin Nebi'nin meta-teorik yaklaşımı; İslam dünyasının geri kalmışlığı sorununu çözmek ve İslam medeniyetini yeniden canlandırmak üzere 19. Yüzyılın başlarından bu yana gösterilen entelektüel çabaları, kapsamlı bir analiz yöntemiyle ele almaktadır. Ortaya çıkan bu çok disiplinli (disiplinler arası) yaklaşım, tarih felsefesi, sosyal bilimler ve İbn Haldûn'un mirasından üretilmiştir. Bu anlayış, İslam dünyası ve diğer medeniyetlerin kısmen birbirinden farklı ikilemelerini teşhis etmek açısından hayati önem taşımaktadır.

Bin Nebi'nin medeniyet anlayışının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, George Ritzer'in* meta-teorileştirme yaklaşımını, yani sosyolojik teorinin altında yatan yapının sistematik araştırılması yöntemini kullanacağız. Bu yaklaşım, Bin Nebi'nin fikirlerinin gelişiminin temel alanı olan, İslamî entelektüel ve kültürel çerçeveye daha çok uyum sağlamaktadır. Yazar meta-teorileştirmenin ilk alt türü olan (Mu)**'yu kullanmaktadır. Bu kitabın nihaî maksadı, Bin Nebi'nin medeniyet teorisini, meta-teorileştirmenin ilk alt türü olan (Mu)'nun dört boyutu ile daha iyi anlatabilmektir.

(Mu), halen mevcut olan teorinin daha iyi anlaşılması için, o teoriyi incelemeyi içermektedir. (Mu)'nun birinci boyutu olan İçsel-sosyal boyutları, araştırma alanı içindekilere bakar ve bilişsel faktörlerden çok sosyal faktörlere odaklanır.

İkinci boyutu olan Dışsal-sosyal boyut ise, teorileştirme süreci ile çeşitli kurumlar arasındaki ilişkiyi vurgulayarak, daha geniş toplumu ve onun toplumun teorileştirme üzerindeki etkisini görmek üzere makro düzeye yükseltilir. Bin Nebi'nin yaklaşımında bu bo-

[*] George Ritzer = Küreselleşme, meta teori , tüketim kalıpları ve modern/postmodern sosyal teori üzerine çalışmış Amerikalı bir sosyolog , profesör ve yazar. (Ç.N.)

[**] (Mu) = Meta-teorileştirmenin ilk alt türüdür. (İngilizcesi : Understanding of Metatheorizing). Halen mevcut olan teorinin daha iyi anlaşılması için, o teoriyi incelemeyi içermektedir. (Mu), teorilerin, teorisyenlerin ve teorisyenlerin içinde oldukları toplumların incelenmesi ile ilgilidir. Meta-teorileştirmenin Mo ve Mp diye adlandırılan iki alt türü daha vardır. Detayları için bu kitabın orjinal ve uzun halini okumanız tavsiye edilir. (Ç.N.)

yut, dışsal-sosyal faktörler ile onun medeniyet anlayışının formülasyonu ve gelişimi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Üçüncü boyutu olan içsel-entelektüel boyut, geleneksel olarak medeniyet araştırmalarının içsel unsurunu oluşturan, entelektüel ve bilişsel konulara odaklanmaktadır. Başlıca bilişsel paradigmalardan, düşünce ekollerinin, paradigma değişimlerinin ve meta-teori araçlarının geliştirilmesinin belirlenmesi girişimlerini kapsar.

Dördüncü ve son boyutu olan Dışsal-entelektüel boyut, medeniyet araştırmaları için gerekli düşünceler, araçlar, kavramlar ve teoriler bulmak amacıyla diğer akademik disiplinlere yönelir. Bin Nebi örneğinde bu dışsal-entelektüel boyut; Kur'ân ve Sünnetin, İslam dünyasındaki reformist düşüncelerin, psikolojinin, fen bilimlerinin, felsefenin etkilerini kapsamaktadır. Aynı zamanda medeniyet araştırmalarının ve medeniyete ait iki baskın geleneksel paradigmanın dışında kalan entelektüel faaliyetlerin etkilerini de kapsamaktadır.

Mu, mevcut teorilerin anlaşılması, değerlendirilmesi, eleştirilmesi ve geliştirilmesi için gerekli sistematik metotlar sağlar. Meta-teori uygulamacıları sosyolojik teorilerin ayrıntılı, çoğu zaman karşılaştırmalı, sistematik incelemesini yapar. *Mu* mevcut teorilerin daha yeterli değerlendirilmesini ve eleştirel analizini mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmanın karşılaştırmalı yöntemi, Bin Nebi'nin medeniyet anlayışını anlamak ve onun yaklaşımını İbn Haldûn ve diğerlerinin yaklaşımlarıyla kıyaslamak için, *Mu* modelini kullanmaktadır. Bu araştırma tarihsel analiz, karşılaştırmalı analiz ve içerik analizini birleştiren karma bir metot kullanmaktadır. Yazar karşılaştırma yoluyla, Bin Nebi'nin medeniyet anlayışı ile diğerlerinin yaklaşımları arasındaki farklılık ve benzerlikleri anlamayı ve keşfetmeyi amaçlamaktadır. İçerik analizi metodu; Bin Nebi'nin medeniyet araştırmasına ilişkin kullandığı kavramlarını, varsayımlarını ve ifadelerini anlamak için kullandığı terimlerini ele alır. Bu sayede Bin Nebi'nin anlayışının altındaki yapıyı ortaya çıkarmaya ve *Mu*'ya dayalı derinlemesine bir anlayış ile onun çeşitli kavramlarını bir sistem olarak görmek amacı güdülmektedir. Ayrıca karma-

şik sosyal dünyayı ele almayı sağlayan epistemolojik aygıt olarak mikro-makro sarkacı* ifadesi kullanılmaktadır.

Bu araştırmada Bin Nebi'nin medeniyet anlayışı ve bu anlayışın çerçevesini analiz etmek için başvurulan temel kaynaklar, Bin Nebi'nin orijinal eserleri ile sosyoloji ve onun çeşitli dalları üzerine olan ve tarih felsefesi, antropoloji, tarih ve diğer sosyal bilimler alanlarındaki ilave eserlerdir. Düşünür tüm eserlerini tek bir başlık altında *Müşkilatü'l-Hadâre* (Medeniyetin Sorunları) başlığı altında yayınlamıştır. Bu kitabın yazarı diğer eserleri ikincil kaynaklar olarak kullanmıştır.

[*] Sarkacın (Sarkaç yani Makro-Mikro Sürekliliği) makro ucunda sosyal istikrar ve değişim gibi büyük ölçekli sosyal olaylar, mikro ucunda ise bireyler arasındaki ilişkiler yer alır. (Ç.N.)

Birinci Bölüm

Medeniyet: Kavramlar ve Yaklaşımlar

Medeniyet teorisi ve araştırmalarında, konunun tüm yönlerini kapsamayı açısından, disiplinler arası (oklu disiplinli) yaklaşım en verimli yöntemdir. "Medeniyet" kavramının gelişimi ve medeniyetin sorunlarına tarih boyunca olan yaklaşımlar araştırılırken; medeniyet araştırmaları alanında baskın paradigmlar ve ekollerini belirlemeye disiplinler arası yaklaşım yardım edebilir.

Medeniyet kavramının kültürel farklılık ve dilbilimsel çeşitliliklere ve geleneklere sahip olan medeniyetlerde nasıl doğduğunun belirlenmesi ve özellikle Batı ve İslam medeniyetlerinde belirlenmesi, hayli güçtür. Ayrıca medeniyetin çeşitli alanlarına ait farklı tanımlar konusundaki tartışmalar işi daha da güçleştirmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu, medeniyetlerin en geniş kültürel varlıklar olduğunda birleşmektedir. Medeniyetleri, tarih ve tarih boyunca gelişim bağlamına yerleştiren Huntington aynı zamanda medeniyeti, medeniyetlerin temel belirleyici olan unsurlardan biri olan din ile birleştirmiştir. Medeniyetlerin oluşumuda ve gelişiminde dinin oynadığı rol konusunda İbn Haldûn, Toynbee, Bin Nebi ve diğer medeniyet bilginleriyle aynı görüşte bulunmaktadır.

İslam ve Hz. Muhammed (S.A.V.)* kabileci Arap toplumundaki sosyal ilişkilerin temellerini değiştirerek, bu toplumu farklı sosyal katmanlar ve etnik grupları birleştiren, fikirlere dayalı bir medenî İslam kültürüne dayalı bir yapıya kavuşturdu. Yeni toplumun ve medeniyetin kurucusu olarak Hz. Muhammed, göçebe ve kabileci kültürün yerini kentleşmenin alması gerektiğinin farkındaydı. Medine şehri bu medeniyet dönüşümünün merkezi ve çekirdeği oldu.

[*] Sallallahü aleyhi vessellem (Allah'ın dua ve selamı O'nun üzerine olsun), Hazreti Muhammed'in isminin geçtiği her yerde tekrarlanır. Bu tercümede bundan sonraki kullanımlarda tekrarlanmayacaktır.

İslam kültürel geleneklerinde “medeniyet” terimi ilk kez 14. Yüzyılda (Hicri 8.yy) İbn Haldûn’un eserlerinde yer aldı. Düşünür, Batının “civilization” terimine karşılık gelen *hadâre* ve ümrân terimlerini ilk kez kullandı. Ayrıca *ilmü’l-umran* kelimesini de “medeniyet bilimi” anlamında kullanmıştır. İbn Haldûn; medeniyeti, insanların bir arada yaşadığı ve birlikte yerleşimler kurduğu gerekli bir durum olarak tanımlıyordu. Onun medeniyet kavramı, insanın gelişim sürecinde medeniyet olgusunun dinamik karakterinin altını çizmektedir.

Müslüman aydınlar arasındaki Medeniyet kavramı, modern Avrupa ile ilk çatışmaların yaşanmaya başladığı ve İslam’ın dirilişinin gerçekleştiği 19. Yüzyılın sonlarında daha da geliştirildi. *Hadâre* kavramı Arap dünyasının bilim çevreleri ve aydınları arasında popülerlik kazandı ve Bin Nebi bu terimi medeniyetin (*ingilizcesi civilization*) karşılığı olarak kullananların öncüsüdür. İslam dünyasının diğer dillerinde de *madaniyyah* (*Hadâre yerine madaniyyah yani medeniyet kelimesi*) terimi veya onun türevleri kullanılmaktaydı.

Medeniyetin temel unsurları konusunda, İslamî ve Batılı bakış açıları görüş birliği içindedir: şehrin var olması, düzen veya örgütlenme ve yerleşik yaşama geçiş bu temel unsurlardır. Medeniyet terimine yüklenen farklı anlamları ve gereksinimleri özetlemek gerekirse medeniyetin; kentsel toplum, bir tür hükümet biçimi, bir tür okuryazarlık biçimi, insanların kendi çevreleri ve yaşamlarını dönüştürme kapasiteleri, uzmanlaşmış görev ayrımları, bir sosyal ilişkiler ağı, bir inanç sistemi ve Tanrı kavramı ya da üstün varlık anlayışını içermesi gerekmektedir.

Medeniyetin temel nitelikleri konusunda geniş bir uzlaşma bulunmasına karşın; bakış açıları, metodolojiler, odak noktaları ve kavramlarda farklılıklar bulunmaktadır. Bu konudaki çeşitli yaklaşımlar, tarih felsefesi ve sosyal bilimler baskın paradigmaları* ana başlıkları altında ve daha sonra sosyal bilimler baskın paradigmasına ait, antropoloji ve sosyoloji alt paradigmalarıyla birlikte incelenmektedir. Bu kitaptaki sunum, genel olarak medeniyet konusunu ve özel olarak da Bin Nebi’nin medeniyet anlayışını anlamak için bir çerçeve oluşturmaktadır.

[*] Konumuz açısından “Paradigma”, bilim insanların dünyaya ve olaylara bakış açısını şekillendiren değerler dizisidir (Ç.N.)

Tarih felsefesi; olaylara akılcı bir açıklama yapabilme çabası olarak ortaya çıktı. Tarih geçmiş olayların, eylemlerin ve durumların 'birincil düzey'de araştırması iken, tarih felsefesi ise 'ikincil düzey'de araştırmasıdır yani bu konulara ilişkin araştırmalar üzerine yapılan bir araştırmadır. Doğrudan olaylar, eylemler ve durumları ele almayı, bunun yerine geçmişe dair açıklamaları incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlayan dolaylı bir inceleme olması anlamında, bir 'meta*' çalışma olarak değerlendirilebilir. Tarih felsefecileri tarihin akış sürecine ilişkin kapsamlı görüşlere ulaşmayı amaçlarlar.

Tarihçiler geçmiş, toplumun neden değiştiğini, tarihte aktörlerin ve kaderin rolünü, tarihsel hareketlerdeki evrensel kalıpları tanımlamayı amaçlar. Bazı düşünce ekolleri tarihte ilahî iradenin müdahalesinin varlığını vurgularken; diğerleri bireyin, ekonomik ve insan dışı faktörlerin rolünü öne çıkarırlar. Platon**, Herder***, Hegel**** ve diğer birçok Avrupalı düşünür, tarihe ilerlemeci bir bakış açısıyla yaklaşarak, zaman ve tarihin klasik tarihsel döngülerle***** birleşik bir düz çizgi halinde ilerlediğine ilişkin Yahudi-Hıristiyan bakış açısını benimsemişlerdir.

[*] Meta ön eki, günümüzde sosyal bilimlerin bir çok disiplinde yer almaktadır. Genel olarak sonra, ötesi, ötesine ya da yukarısına geçme aşma anlamına gelir. Meta-çalışma diğer araştırmalar hakkında çalışma yapmayı ifade etmektedir. Meta-çalışma önceki çalışmaları aşar ya da onların ötesine geçer. Ç.N

[**] Platon (veya Eflatun) (M.Ö.428-348) antik Yunan filozofudur. Diyaloglar tarzında yazdığı eserlerinde etik, estetik, siyaset, metafizik alanlarında bir çok görüşe yer verilmektedir (Ç.N.)

[***] Johann Gottfried Herder (1744-1803) Alman filozof, ilahiyatçı, şair ve edebiyatçıdır. Dil felsefesi ve tarih felsefesi alanlarının kurucu eserlerinin yazarıdır.Tarihin belirleyici ögesinin belli bir türden insanın genel özellikleri olduğunu savunduğu doğal evrim görüşü nedeniyle antropolojinin de kurucusu olarak görülmektedir. (Ç.N.).

[****] Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) Alman filozoftur. Döneminin ve sonrasının felsefi anlayışlarını derinden etkilemiştir. Bireylerin kendilerine ilişkin olarak özgür bir bilince ulaştıkları, bu özgürlüğe dünyanın bilincine vararak ve 'efendi ile köle arasındaki diyalektik' adını verdiği bir yolla da –insanın içindeki kölelik ve egemenlik duygularının çatışması-kendi bilincine ulaşacağını, sonunda insanın içindeki kölenin kaybedeceği ve yaşam öncünde diz çökerek ona hizmet edeceğini ileri sürmektedir (Ç.N.).

[*****] Tarihsel olayların belli sürelerle aynı tip aşamalardan geçerek tekrarlandığı görüşü (Ç.N.)

Bütünlük çerçevesi sağlayabilecek şekilde herkesçe kabul görmüş bir kavramlar şemasının henüz oluşturulmadığı dönemlerde dünya tarihi yazmak isteyenler üç yaklaşımı benimsemişlerdir: aynı gelişimsel kalıba uyan tüm kültürlerin veya medeniyetlerin birbiri ardına gelen kültürler veya medeniyetler dizisi yaklaşımı; ilerlemeci yaklaşım ve insanlığın farklı milletlerine ait tarihlerinin basit biçimde yanyana işlediği paralel tarih yaklaşımı. Birbiri ardına gelen medeniyetler dizisi yaklaşımı, İbn Haldûn gibi büyük medeniyet bilginlerinin eserlerinden çıkan en gelişmiş modeldir.

Geleneksel tarih felsefesi paradigması ve onun medeniyete ilişkin çeşitli bakış açılarıyla kıyaslandığında, sosyal bilimler paradigması henüz yeni doğmaktadır. Antropoloji, insan medeniyeti ve kültürünü araştıran ilk sosyal bilim dalıdır. Antropoloji geleneğinde medeniyet, kültürün en yüksek hali ve en geniş kültürel kimliktir.

Sosyologlar tarihe farklı bir açıdan yaklaşır. Tarih sosyolojisi, yapılandırılmış değişim süreçlerinin gelişim modellerini inşa etmeyi amaçlamaz. Bir yandan tarihsel olaylar, olgular ve kurumların sosyal yönlerini incelerken, öbür yandan tarihe odaklanır. Bu bağlamda medeniyet; geniş ölçekli bir olgu ve aynı zamanda kalkınmanın uzun vadeli tarihsel ve evrimsel süreci olarak, makro-sosyoloji* alanına girmektedir. Tarihçiler ve tarih felsefecileri gibi, makro-sosyologlar da insan yaşamındaki en temel değişim süreçlerini, geniş zaman dilimlerinin analizi yoluyla anlayabileceklerine inanmaktadırlar.

Günümüzün en zorlayıcı sorunlarından birisinin gün geçtikçe artan makro-sosyolojik olaylar (*savaş, yoksulluk, çevresel bozulma*) olduğunu görüyoruz ve bu olaylar makro-sosyolojik teoriler ve çözüm için araştırma gerektirmektedir. Birçok mikro-sosyolojik (*artan suç oranları, kadının ve ailenin değişen rolü ve aile yapısı gibi küçük ölçekli*) problem ve gelişme, geniş toplumsal eğilimler bağlamında incelenmeksizin anlaşılabilir ve doğru bir şekilde ele alınamaz. Makro-sosyoloji; kendi analiz birimlerine odaklanmak suretiyle, uzun dönem süreçleri, kültürel sistemleri, toplumları ve medeniyetleri analiz etmiştir ve böylece büyük ölçekli olaylar ve olguların araştırılmasına katkıda bulunmuştur.

[*] Tekil veya küçük ölçekli olaylar veya gruplar yerine, toplu veya daha büyük ölçekli millet, dünya savaşları vs. gibi olay ve olguları inceleyen sosyoloji dalı .Makro, geniş anlamına gelmektedir.(Ç.N.)

Değişim sosyolojisi* ; medeniyet araştırmalarına ve tarihsel de-
ğişime, değişim düzeylerini tek bir değişkene dayalı olarak sınıf-
landırma yoluyla katkıda bulunmuştur: boyut (aile, toplum, kül-
tür, medeniyet, dünya); dönem (tarihsel, uzun vadeli, kısa vadeli)
veya yön (kültürel, entelektüel ve medeniyet açısından).

Tecrübeye dayalı sosyal bilimler paradigması, fazla teorik ve fel-
sefi sorulardan kaçınır. Literatür, medeniyetin çok disiplinli araç-
tırmasının yapılması ve karmaşıklığının sistematik bir biçimde
incelenmesi için bir metodolojiye ihtiyaç bulunduğu sık sık vur-
gulamaktadır. Medeniyetin çok yönlü karakteri ve mevcut yakla-
şımların yetersizliği dikkate alındığında, medeniyet kavramları-
nın çeşitliliği medeniyetin daha iyi araştırılmasına katkı yapabilir.
Medeniyet araştırmasını kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmeye
yönelik diğer yaklaşımların başarısız olması, medeniyetin birçok
yönüyle çeşitli düzeylerde tecrit edilerek yeterince araştırılama-
yacağı gibi bir sonuca götürür ve bu araştırmaların ancak küresel
bir bakış açısıyla kavramsallaştırılması gerektiğini göstermekte-
dir.

[*] Genel olarak insanların, milletlerin ve toplulukların değişimlerinin ne-
denleri, süreçleri ve sonuçlarını ele alan sosyoloji dalı (Ç.N.).

İkinci Bölüm

Bin Nebi'nin Medeniyet Anlayışında Temel Kavramlar

Bin Nebi modern İslam dünyasındaki reformcu* ve modernist** eğilimleri, krizin nedenlerini göz ardı edip yalnızca belirtilerine odaklandıkları için eleştirmektedir. İslam dünyasındaki bir Rönesans (uyanış, devrim, reform) başlatma çabalarının, krize sistematik bir yaklaşım üretmediğini savunmaktadır. Problemin kökeni Muvahhidler dönemi*** sonrası İslam kültürüne kadar uzanmaktadır ve Bin Nebi, tarihsel sürecin sömürgeleşmenin zeminini hazırladığı görüşündedir. Sömürgecilik İslam dünyasındaki mevcut durumun ana nedeni olmasa da, Sömürgeleştirilme konusundaki savunmasızlığımız, birçok ikincil faktörden birisidir.

Bin Nebi'nin medeniyet tanımları çeşitlilik göstermektedir. Düşünür, medeniyetin bir toplumun hayatî problemlerle yüzleşme konusundaki sosyal kapasitesini harekete geçirdiğini kabul etmiş ve medeniyetin, insan yaşamının maddî ve manevî yönleri arasında bir denge olduğunu vurgulamıştır. Tarih alanındaki insan faaliyetlere gerçek anlamlarını kazandıran toplumun kendisi olduğu için, her türlü medenileşme sürecinin çekirdek gücü de toplumdur.

Bin Nebi, maddî ve manevî faktörlerin insan toplumunda denge ve canlılık yaratmak, dayanışma ve birliği doğurmak için haya-

[*] Reformcu = Dini anlayışın günümüz evrensel değerleri bağlamında hurafelerden kurtarılıp doğrudan temel kaynaklara dayanan güncel içtihatlarla tazelenmesinin İslam dünyasının sorunlarına çare olacağını savunan anlayış (Ç.N.)

[**] Modernist = İslam ülkelerinin geri kalmışlığına çare olarak gelişmiş Batı medeniyetinin kültür ve medeniyet unsurlarının benimsenmesi gerektiğini savunan görüş (Ç.N.).

[***] Kuzey Afrika ve Endülü's'te 1130-1269 tarihleri arasında hüküm süren Berberî hanedanı (Ç.N.)

ti önem taşıdığını savunmaktadır. Medeniyeti, medeniyet yapısı ve sosyal özü yoluyla şöyle tanımlamaktadır: "...insanoğlu bir grup içinde nasıl yaşayacağını öğrenerek hayata başlamakta ve ... tarihsel işlevi ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere insan hayatını düzenlemede sosyal ilişkiler ağının temel öneme sahip olduğunu kavramaktadır".

Bin Nebi'ye göre ; "medeniyet = İnsan+Toprak+Zaman" formülü, yapısal olarak kendi unsurları veya bileşenlerini belirleyen medeniyet denklemini temsil etmektedir. Her türlü medeniyet eylemi veya ürününün bu temel unsurları, medeniyet probleminin yapı sökülümünün* üç kategori halinde yapıldığını göstermektedir : insan, toprak ve zaman.

Bin Nebi'ye göre, insanın ürettiği tüm nesnelere veya şeyler ; insan, toprak ve zamandan (*arapçaları sırayla İnsân, Turâb ve Waqt kelimeleridir*) kaynaklanmaktadır. Her toplumda bulunan bu üç unsur, bir toplumun medenileşme sürecine başlamasının temelini oluşturur. Bu üç temel unsuru, yani; insanın kişiliğinin inşasını, toprağın kullanımını ve zamanın düzenlenmesini bilimsel olarak ne zaman ele alırsak ; ancak o zaman medeniyet, insanın gelişmek için ihtiyaç duyduğu gerekli sosyal hizmetleri ve yardımı sağlayacaktır. Bu denklemde insan, medeniyetin temel aygıtı ve her türlü medenileşme sürecinin merkez gücüdür. Bin Nebi İslam dünyasındaki reform hareketlerini, insan faktöründen ziyade mevcut şartlarda reform yapma girişimleri nedeniyle eleştirmektedir ve önce insanda reform yapmamız gerektiğini savunmaktadır. Medeniyetin, toplum içindeki rolünü yerine getirebilmek için kendi özelliklerini ideallerine dönüştürebilen bütünlüğe ulaşmış insan tipiyle doğabileceğini belirtmektedir.

Bin Nebi'ye göre *yönlendirme (tevcih)* kavramı, bir medeniyetin hareketindeki uyumu, hedeflerindeki birliği ve aynı kaynaklardan başlayıp benzer hedeflere ilerlemeyi amaçlayan çabalar arasında çatışmadan kaçınmayı ifade etmektedir. Bin Nebi; kültürü, insanın sosyal kişiliğini etkileyen temel faktör ve toplumu da ortak beden olarak görmektedir. Medeniyetin yönünü ve tarihteki kaderini belirleyen, kültür biçimidir.

[*] Yapı sökülümü her türden metnin iç/dış yapısının bir tür okunması aracılığıyla, bir sökülme ve yeniden kurma eylemine tabi tutulması, buradaki anlamıyla medeniyet denkleminin içindeki unsurlarına ayrılarak, bu unsurların yeniden yapılandırılması yoluyla tanımlanmasıdır (Ç.N.).

Bin Nebi'nin medeniyet denkleminde, üç temel unsuru örgütleyen ve medenileşme sürecine yönlendiren, dindir. Tarihteki bütün medeniyetler, istisnasız dinî fikirlerden doğmuş ve gelişmiştir. Ancak Bin Nebi'nin anlayışında, insanı, toprağı ve zamanı tek bir projede birleştiren bir medenileşme sürecine girmedikçe, din medenileşmeyi kolaylaştırma işlevine başlayamaz. Bin Nebi, çağdaş medeniyetlerin, insan, toprak ve zaman dinamik sentezini bir dini düşünceler ışığında formüle ettiklerini savunmaktadır.

Bin Nebi, her eylemin unsurlarının üç kategoriden (nesnelere, insanlar ve düşünceler) birine ait olduğu toplumsal alanların kaynağını ve yapısını incelemiştir. Sentezleme mekanizmasının bu unsurlara uygulanması, tüm eylemler, faaliyet ve işlerin; insan ile beraber malzeme veya aletler ve ayrıca bu eylemlerin ardındaki düşüncelerin toplamından oluştuğunu ortaya koymaktadır. Medeniyetin başarısı, insanın tüm bu faaliyetlerinin toplamından ortaya çıkan işlerin birlik ve bütünlüğüne bağlıdır.

İnsanlar dünyasında, medeniyet kendi sürecine toplumun faaliyetlerine uyum sağlamış dönüştürülmüş bir bireyle yani bir kişi ile başlar. Kişi; dönüştürülmüş birey, bütünleşmiş insandır. Bin Nebi'nin 'insanlar dünyası' kavramı, belli bir grup içindeki yapıcı veya yıkıcı ilişkiler toplamını ifade eder ve bu ilişkilerin önemini vurgular. Bu yüzden toplumun medenileşme sürecindeki kaderi, insanlar dünyası tarafından oluşturulan sistemdeki ilişkilerin yapısı ve kalitesine bağlıdır.

Bin Nebi'ye göre; düşünceler dünyası, dinî veya seküler kaynaklardan doğan etkileyici düşüncelerden oluşur ve toplumu belli değerler ve etik kurallara yönlendiren ve rehberlik eden model işlevi görür. İslam medeniyetine egemen olan düşünceler Kur'an ve Sünnetten doğmuştur. Bin Nebi medeniyeti; canlı, dinamik bir fikrin sonucu olarak görmektedir. Bu medeniyet, medeniyet öncesi toplumu harekete geçirmiş ve kendi modeline uygun bir düşünceler sistemi inşa etmeye yöneltmiştir.

Düşünceler dünyası, medeniyetini formüle etmesi için topluma bir dünya görüşü ve orijinal modeller sunar ve toplumdaki tüm kişilerin uyabileceği, kültürünü öne çıkaracağı ve diğer kültürlerden ayırt edebileceği bir prototip (örnek model) oluşturur. Düşünceler dünyası, herhangi bir toplumun tarihte yapıcı bir rol üstlenebilmesi açısından önemlidir.

Nesneler dünyası ise medenileşme süreci için gerekli araçları, kanalları, doğal kaynakları ve yöntemleri sunar. Toplumun tarihsel hareketi için maddi ihtiyaçları karşılar ve toplumun medenileşme sürecindeki konumunu ifade eder.

Bin Nebi bir “sosyal ilişkiler ağı” olmaksızın bu dünyalar (nesneler, insanlar ve düşünceler) arasında hiçbir tarihsel faaliyetin gerçekleşemeyeceğini savunmaktadır. Bu “sosyal ilişkiler ağı” kavramı; sosyal-kültürel ve tarihsel bakış açılarından, düşünürün toplum yapısı ve dinamizmi anlayışı ile güçlü biçimde bağlantılıdır. Bu üç dünya arasındaki diyalektik ilişki* bir sosyal ilişkiler ağının varlığını göstermektedir. Bu ağ, bir medeniyet inşa etmeye girişen her tarihsel eylem için üç dünya arasındaki asgari zorunlu ilişkileri sağlamaktadır. Bu üç dünya, sosyal ilişkiler ağı olmaksızın faaliyet gösteremez.

Bin Nebi'nin temel kaygısı, İslam toplumunu yeniden yapılandırma, kültürünü yeniden canlandırma ve ümmeti gerileme çağından miras kalan olumsuz unsurlardan arındırma olduğu için, düşünür bir “bağımsızlık sosyolojisi” ihtiyacını vurgulamıştır. Bu yeni sosyolojinin başlangıç noktası, ‘toplum’ kavramının yeniden tanımlanması olacaktır. Düşünür; doğal toplumun statik (durağan) bir toplum olmasına karşın, tarihsel toplumun dinamik (hareketli) bir toplum olduğunu belirtmektedir. Tarihsel toplumların tüm türlerinde ortak bazı özellikler bulunur. Sosyal ilişkiler ağı, toplumun mensuplarını birbirine bağlar ve çeşitli faaliyetlerini, o toplumun özgün misyonu ve görevi olan ortak bir işlevin yerine getirilmesi amacına yönlendirir.

[*] Diyalektik, bir soruna ilişkin tez ve antitezlerin ortaya konulmasından sonra bir senteze ulaşılarak sorunun çözümünün bulunması süreci (Ç.N.).

Üçüncü Bölüm

Bin Nebi'nin Medeniyet Hareketi Yorumu

Bin Nebi medeniyet döngüsünü ; “kendi sürecini izleyen, benzer ama aynı olmayan bir sayısal dizin” olarak görmüştür. Belli medeniyetlerin döngüsel bir tarihe sahip olduğu ve belli bir süreci izlediğini savunmuştur. Her bir sosyal grup, medeniyete kendi özgün özelliğinin damgasını vurur ve her bir medeniyetin ayrı bir kimliği vardır. Medeniyetler kendilerine özgün psikolojik-zamansal şartlar bakımından farklılıklar gösterse de, tarihteki genel modelleri bakımından birbirine benzerdir.

Bin Nebi; medeniyetin, kendi temel unsurlarını bir dinî düşünce çerçeve içinde sentezlendiğinde döngüsünü başlattığını ve bu temel unsurların artık daha fazla dinamik bir etkileşimde olmadığını ise döngüsünü sona erdirdiği görüşündedir. Her bir medeniyet gerileme aşamasına gelip, gelişmeyi ve insanlığa öncülük etmeyi bırakana kadar, tarihte kendi rolünü oynar. Sonra bir başka medeniyet tarihteki döngüsünü formüle etmek için işe koyulur. Medeniyetlerin böyle geçici süreçler olması, tarihteki döngüsellik olgusunun gerekçesini oluşturmaktadır.

Bin Nebi, medeniyet geliştirme sürecindeki her toplumun, medeniyeti bir dönüşüme götüren tanımlanmış bir kalıp modeli izleyeceğini savunmaktadır. Medenileşme öncesi aşamasını tamamlayan toplum, ikinci aşaması olan medeniyet aşamasında ruh (maneviyat), akıl (rasyonalite) ve içgüdü (içgüdüsellik) adlı üç evreden geçecektir.

Döngü kavramı, tarihsel döngüdeki konumumuzu belirleyerek ve gerileme ile ilerleme potansiyelinin nedenlerini anlayarak, sosyal problemlerimize çözüm bulmamızı sağlayabilir. Döngü kavramı medeniyetin hareketini açıklayabilir ve bu yönüyle insanoğlunun

sosyal varoluşunu analiz etmek ve anlamak için bir temel çerçeve oluşturur. Bu fikri İbn Haldûn'dan alıp geliştiren Bin Nebî, insan medeniyetinin belirli bir noktadan başladığı ve belirli bir modeli izlediği görüşündedir. Son aşamasında medeniyetin değerleri bir başka yere aktarılacak ve ilerleyecektir. Bu aktarılma bir döngünün varlığını göstermektedir.

Bin Nebî medeniyet döngüsünün üç aşamasının (*manevi, rasyonel ve içgüdüsel*) birinden diğerine doğal bir geçiş şeklinde olmadığına ve aksine bu aşamaların insanlarda ve toplumda derin dönüşümleri ve değişimleri yansıttığına inanmaktadır. Medeniyetin üç faktörünün (insan, toprak ve zaman) tarihsel açıdan organik bir sentezini gerçekleştirmek için istisnâî şartlar gereklidir. Bu sentez bir toplumun doğuşunun habercisidir; zira toplumun tarihsel eyleminin başlangıcına denk gelir. Bu noktada sosyal değerler henüz somut realiteye dönüşmemiştir.

Her medeniyetin başlangıcında; bir dinî düşünce, bir medeniyet hareketini meydana getirecek tohumları eker. Bundan sonra, bireyin ve toplumun hayatına maneviyat aşaması egemen olmaya başlar. Bu aşama esnasında, sosyal ilişkiler ağının en yoğun olduğu noktada, bölünmüş olan insan bütünleşmiş bir insana; yani birey, kişiye dönüşecektir. Bu yönlendirici süreçte kişi, dinî düşünce gereksinimleri ile içgüdülerinin işlevsel bir ilişki kurmasını sağlayacaktır. Bu yeni aşamada kişinin yaşamla kuracağı ilişki, Ruhun yasalarına dayanacaktır.

Sosyal ilişkiler ağı en mükemmel düzeyine, dinî düşünceler yayılmaya devam ederken ulaşacaktır. Aynı zamanda medeniyet artık yeni problem ve ihtiyaçlarla başa çıkabilecek ve yeni bir düzen ve yeni standartlar oluşturacaktır. Daha sonra toplumun gelişimi ve maddî sorunların ortaya çıkması ile birlikte, birinci aşama olan maneviyat aşaması gerileyecek ve medeniyet, ikinci aşama olan rasyonel yani akılcı aşamaya geçecektir. Medeniyet tarih içindeki ilerleyişine devam ederken, tüm faaliyetleri şimdi akıl kontrol etmektedir. Medeniyet rasyonel aşamaya geçerken, toplum da çok gelişmiş bir ilişkiler ağının tadını çıkartmaktadır ancak bazı kusurlarla karşılaşılmaya başlanacaktır. Artık kişi sosyal işlevlerini yerine getirirken, kendi hayat enerjisi üzerinde psikolojik anlamda tam kontrole sahip değildir. Toplumsal güçler ve enerjilerin bazı kısımları aktifliğini yitirirken, diğerleri de gerilemektedir.

Bir medeniyetin tarihi boyunca o medeniyetin evrimi süreci, bireyin psikolojisi ve toplumun moral yapısında kendini gösterir ve bu yapılar artık bireysel davranışları düzenlemeyi bırakır. Rasyonel (akıl) güçler bireyin faaliyetleri üzerindeki kontrolünü yitirmeye başlayınca; medeniyet, içgüdüsel güçlerin manevî ve rasyonel güçlere baskın geldiği yeni bir ortamla karşı karşıya kalacaktır. Bu noktada medeniyet, medeniyet sonrası aşamaya itilir ve medeniyetin değerleri insan, toprak ve zamanın yeni sentezine doğru kayar. Bu üçüncü aşamada, sosyal ilişkiler ağı bozulur; toplum veya dinî düşünceler yardımıyla artık bireysel içgüdüler kontrol edilemez. Kaos ve kanunsuzluk ortama egemen olur. Ruhun kontrolünün aşamalı olarak azalmasıyla, içgüdüler de özgürlüklerine kavuşur.

İçgüdüler tamamen özgür kalınca, insanın kaderi onların etkisine girer; böylece medeniyetin üçüncü aşaması başlar. Dinî düşünce sosyal işlevini yerine getirmeyi bırakır. Sonuçta, toplum dağılır ve bu da medeniyet döngüsünün sonu demektir. Ruhun ilhamı kesilince, aklın çalışması da durma eğilimine girer.

Bin Nebi, medeniyetlerin; bir dinî düşüncenin doğuşu ile başlayan ama içgüdüsel güçlerin manevî ve akılcı güçlerin üzerinde egemenlik kurarak sonlandığı, birbiriyle ilişkili döngüler dizini olduğu görüşündedir. Bu üç aşamalı tam medeniyet döngüsünün, medeniyetin hayat enerjisini ve bu enerjinin medeniyeti bir aşamadan diğerine nasıl dönüştürdüğünü gösterdiğine inanmaktadır. Medeniyetin evriminin her bir aşamasını bilmek ve onun özelliklerini anlamak, bize gelişimin ve evrimin genel bir çerçevesini sağlayacaktır.

Bin Nebi'nin toplumları sınıflandırmasına dayanarak, bir insan toplumunun hayatın belli bir noktasında veya belli bir durumda kendisini sabitlemediğini söyleyebiliriz. Aksine, gelişiminin psiko-sosyal değerlerinin peşinden giderek, bir durumdan bir sonrakine geçer. Bu yüzden, toplumun gelişim eksenindeki konumunu bilmek, o toplumun bulunduğu aşamayı, bu aşamayla ilgili sorunlarını ve kazanımlarını belirlemek için vazgeçilmez bir öneme haizdir.

Bin Nebi'ye göre; her tarihsel toplum, gelişim aşamalarını temsil eden eksen üzerinde özgün bir yer işgal etmektedir. Tarih üç aşamanın varlığını ortaya koymaktadır. Bunlar; 1-medeniyet öncesi

toplum, 2-medenî toplum ve 3-medeniyet sonrası toplum olarak sıralanır. Her bir toplum, tarihin herhangi bir noktasında bu üç özgün aşamanın birisindedir ve o aşamanın özgün değerleri ile karakterize edilir. Bin Nebi, medeniyete ilişkin konuları anlamasını sağlayacak metodolojiyi elde etmek için tarih, sosyoloji ve psikolojiye odaklanmıştır. İslam dünyasının mevcut durumunun özelliklerini keşfetmek amacıyla bir toplumun tarihsel yolculuğunu anlatırken Psiko-sosyal yorumlamayı kullanmıştır.

Bin Nebi medeniyet öncesi toplumdaki bireyi, doğal insan (*homonatura*) olarak tanımlamaktadır. Bu birey, tıpkı Hz. Muhammed dönemindeki Arap Bedevîler gibi, bir medeniyet döngüsüne girmeye hazırdır. Medeniyet öncesi toplum, medenileşme sürecini başlatacak yeteneklerini motive edecek bir itici güce ihtiyaç duyar. Toplum, medeniyetin temel unsurlarına (insan, toprak ve zaman) sahip olmasına rağmen, bu unsurlar dinî fikir olmadan harekete geçirilemez. İnsan, toprak ve zaman arasında dinî düşünce çerçevesinde bir dinamik etkileşim olmaksızın, toplum medenileşme sürecine giremeyecek ve herhangi bir psiko-sosyal dönüşüm gerçekleştirilemeyecektir.

Bireyin ve toplumun psiko-sosyal gelişimi, bir medeniyet hareketini mümkün kılacaktır. Çünkü toplumun tüm yetenekleri bir sosyal projeye odaklanmaktadır. Medeni bir toplum hedeflerine ulaşmak için kendisini değiştirmeye başladığında, medeniyeti de doğar. Bir toplumun kendi dünya görüşü ve kültürünü kendisinin düzenleme ve formüle etme yeteneği, medenilik aşamasının bir yansımasıdır. İnsan bir medenileşme süreci başlatmaya hazır olduğunda, sosyal ilişkiler ağı en güçlü halindedir. Bu şartlar altında toplum kendi medeniyetini koruyabilir ve kalkınma hızını sürdürebilir. Bu aşamada bütün bireyler toplumun korumasından yararlanır ve toplum medenileştirme işlevini yerine getirir.

Toplum medeniyet sonrası aşamaya ulaştığında, artık dinamik değildir ve medenileştirme yeteneğini kaybederek, gerileme aşamasına girer. Sonuç olarak dinî düşünce medeniyet değerlerini sentezleme işlevini durdurur ve sosyal ilişkiler ağı da bozulur. Ancak henüz yıkılmaya mahkûm değildir. Bir başka medenileştirici eylem, toplumu yıkılmaktan kurtarabilir ve gerilemeye giden yönünü değiştirebilir. Toplum kültürel çerçevesini yitirdiğinde, düşünceler dünyası kaosa düşer ve kültürü artık medenileştiriciliğini yitirmiştir. Bin Nebi bilginler arasında medeniyetin bu aşamaları

hakkındaki kafa karışıklığına ve bu aşamaların özelliklerinin yanlış anlaşılmasına dikkat çekmektedir. Aşamaların birbiriyle karıştırılması, bir toplumun problemlerinin çözülmesi çabalarını güçleştirecektir.

Bin Nebi, İslam dünyasındaki mevcut durumun problemlerini, toplumun üçüncü aşamada olduğunu tespit ederek, çözmeye çalışmıştır. Bu aşama diğer aşamalarla karşılaştırıldığında, toplumun orijinal fikirlerini ve davranışlarını yitirdiği aşama yani üçüncü aşamadır. Bu durumdaki bir toplumun sorunlarını çözebilmesi için, medeniyet sonrası insanın özelliklerinden kurtarılması ve yeni bir insan yaratılması yoluyla özgünlüğünü ve dinamik davranışlarını yeniden kazanması gerekmektedir. Sonra o yeni insan, zaman ve toprakla yeni bir senteze girebilir ve bir dinî düşüncüyü sahiplenebilir. Bin Nebi içinde bulunduğumuz tarihsel aşamanın ne olduğu ile geri kalmışlık veya gelişmişlik nedenlerini bilmemiz gerektiğini savunmaktadır. Sosyal problemler tarihseldir; toplumun gelişiminin belli bir zaman aşamasında uygun olanlar, başka bir zaman aşamasında da zararlı olabilir.

Bin Nebi toplumun evrimine psiko-sosyolojik bakış açısıyla da yaklaşmış ve toplumun üç psiko-sosyolojik gelişim çağı kavramını gündeme getirmiştir: nesnelere çağı, insanlar çağı ve düşünceler çağı. Bin Nebi, bu üç çağ anlayışını açıklamak için, insan, nesne ve düşünce dünyaları arasında genel bir diyalektik ilişki kavramı sunmakta ve bu üç çağ anlayışına anlam kazandırmaktadır. Bin Nebi, her toplumun kendisi ile uyumlu eylemler yoluyla, nesne, insan ve düşünce dünyalarının iç içe geçtiği kendi karmaşık kültürel evrenini oluşturduğunu bildirmektedir. Bu dünyalardan birisi, daima diğer ikisinden daha baskındır.

Toplum ilk aşamasındayken, hükümleri ve kararlarını nesnelere dünyasının kendisine dayattığı kıstaslara göre formüle eder. Bu aşamadaki hükümlerin doğası ve kalitesi, insanın ilkel ihtiyaçlarına tabidir ve insan nesnelere dünyasında yaşamaktadır. Bin Nebi, insan toplumunun nesnelere çağını, medeniyet öncesi ve medeniyet sonrası aşamalarda yaşadığını savunmaktadır. Günümüzün İslam toplumunda nesnelere dünyası; psikolojik, manevî, sosyal, entelektüel ve siyasal düzeylerde etkisini göstermektedir. Psikolojik ve manevî düzeylerde, kültür nesnelere odaklandığı ve onları esas aldığı için, "nesnelere" değerler merdiveninin en üst basamağında yer alır. Hükümler nitel değil niceldir ve her şey de-

ğerler ölçęğine göre değil, nesnel ölçęğine göre değerlendirilecektir. (*nitel = nitelik, kalite - nicel = nicelik,sayı*)

Toplum ikinci aşamasında, hükümlerini nesnelere göre değil, insanlar dünyasından elde edilen bir insan modele veya örneğine göre şekillendirir. Bu çağda nesne ve düşünce dünyaları, insanlar dünyasına eşlik etmelidir. Bin Nebi, kendi kabile sınırları içine hapsolmuş Cahiliye (İslam öncesi Arap toplumu) toplumunu, düşüncelerin insanlar dünyası etrafında şekillenmesine örnek olarak göstermektedir. Günümüz İslam toplumunda, nesnelere ve insanlar despotizmi arasında bir arayüz* bulunmaktadır. Düşünere göre bu durum, özellikle manevî ve siyasî düzeylerde zarar vermektedir.

Toplum üçüncü aşamasında yani düşünceler çağında olgunluğuna erişir. Düşüncelerin kendi temellerine sahip olduğu ve toplumun görev yapmasında öncü rolü oynadığı medeniyet aşamasına girer. Toplum dünyalar arasında denge noktasına ulaşır. Böylelikle tüm dünyalar uyum içinde işler.

Yazar, bu üç çağ kavramının, bir toplumun tarih süreci içindeki hareketini ölçmek için önemli bir araç olduğuna inanmaktadır. Bu kavram, aynı zamanda belli bir zaman noktasında, o toplumun yükselişte mi yoksa gerileme aşamasında mı olduğunu anlamak üzere, önde gelen değerlerini ölçmeye yarar. Toplumun eylemlerinin; nesnelere dünyasının, insanlar ve düşünceler dünyaları ile karıştığı ve harmanlandığı bütüncül bir aktivite olarak görülmesi gerekmektedir. Bu üç dünyadan birisi daima diğer ikisine baskın gelerek, düşünce ve davranış bakımından toplumların birbirinden ayrılmasını sağlar.

Üç çağ kavramı; bir toplumun psiko sosyal olgunluğunu, medenileşme sürecinin yönünü, faaliyetlerinin örgütlenme biçimini ve tarihin akışı boyunca değerlerin bir aşamadan diğerine aktarılma boyutunu ölçmek için bir ölçek olarak kullanılabilir. Üstelik bir dünyanın diğer iki dünya üzerindeki egemenliği, toplumun tarihsel hareketi içindeki kendi yerini bize gösterecektir. Çağlar, toplumun gelişiminin herhangi bir noktasında, topluma egemen

[*] Arayüz (arabirim), iki sistemin birbiriyle ya da bir kullanıcının bir sistemle etkileşime geçmesini sağlayan sınır yazılım ve/veya donanım birimidir (Ç.N.).

olan ve etkileyen sosyal değerleri ve kültürel çevreyi temsil etmektedir.

Bin Nebi İslam dünyasını, yeni bir medenileşme sürecine girmek için mücadele ettiği medeniyet öncesi aşamaya konumlandırılmaktadır. Düşünür; medeniyetin tarihteki dinamik süreçlerine yönelik kapsamlı bir anlayış elde etmek için, medeniyet hareketini çeşitli düzeylerde analiz ederek yorumladı. Bin Nebi'nin; döngü, üç aşama ve üç ağ kavramları bir olgunun çok düzeyli analizi niteliğindedir.

Bir toplumun medenileşme sürecindeki gelişimi, nitel ve nicel olarak kaydedilmektedir. Bin Nebi; sosyal ilişkiler ağının toplumun tarih sürecindeki aşamalarını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bin Nebi; her türlü medenileşme sürecinin, medenileşmeye ait üç dünyanın şekillenip gelişmesinden önce başladığını savunmaktadır. İnsanlar dünyasının oluşumu, sosyal ilişkiler ağının kurulması için ön şart niteliğindedir. Ancak ondan sonra, düşünceler ve nesnelere dünyası henüz daha en basit halindeyken, toplum işlemeye başlar. Daha sonra insanlar dünyası değişerek yeni ilişkiler düzenine adapte olur. Diğer iki dünya olan düşünceler ve nesnelere dünyası henüz olgunlaşmamışken haldeyken, sosyal ilişkiler ağı çalışmaya başlar.

Düşünceler dünyası sosyal ilişkiler ağıyla güçlü bağları olduğu esnada, sosyal koruyucu rolünü üstlenir. O aşamada toplum, sosyal ilişkiler ağı olmaksızın başarılması mümkün olmayan, yeniden inşa sürecine girer. Düşünceler dünyası tek başına, bir medeniyetin gelişiminin veya gerilemesinin nedeni olamaz. Düşünceler dünyasının mutlaka sosyal ilişkiler ağı ile bütünleşmesi gerekir. Bir toplumun tarihçesi, bir dinî düşüncenin başlangıcında yaratılan sosyal ilişkiler ağının tarihçesinden daha fazla bir şey değildir.

Dördüncü Bölüm

Bin Nebi'nin

Medeniyet Anlayışının Kökleri:

İçsel-Sosyal Boyut

Bu bölümde Ritzer'ın içsel-sosyal boyut tanımı kullanılarak, bu faktörlerin Bin Nebi'nin medeniyet anlayışı üzerindeki etkilerine odaklanılacaktır. Bin Nebi'nin biyografisi dağınık haldedir ve kendi yazdığı otobiyografisi 1905 yılındaki doğumundan, 1939 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yaşamının geri kalan kısmına ilişkin bilgiler; sınırlı kaynaklardan, yazdıkları eserlerinden, aynı çağdaki diğer yazarların yazdıkları ve kendi döneminin tarihsel kayıtlarından tamamlanabilmektedir.

Malik Bin Nebi 1905 yılında Doğu Cezayir'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Düşünürün kişiliğini oluşturan İslamî ortam, aynı zamanda Cezayirli Müslümanların sömürgeci baskı altında kültürleri ve medeniyetlerini korumalarını da sağlamıştır. *"Büyükannemin anlattığı dinî kıssalar (öyküler) farkına varmaksızın benim kişiliğimi şekillendiriyordu ve onlar aracılığıyla bereketin İslamî değerler ve ahlakın zirvesi olduğunu biliyordum"*, demiştir.

Fransız yönetimi altında, kendi akrabaları dâhil birçok Cezayirli'nin, ülkesinden doğu Arap ülkelerine toplu göçüne tanıklık etti. Sömürgecilik yönetimine karşı yapılan bu protesto, Cezayir'in sosyal ve ekonomik yapısını dramatik bir biçimde değiştirdi. Geleneksel İslamî ortam bozuldu, geleneksel yaşam parçalandı ve bir millet olarak varlıkları tehlikeye düştü. İşte o zaman Bin Nebi, mikro düzeyde ailede ve makro düzeyde toplumda, sosyal ilişkilerin öneminin farkına vardı.

Bin Nebi'nin toplumunda geleneksel bir kurum olan *zâviye**, İslam medeniyetinin gerilemeye başlamasından sonra, İslamî esasların ve öğretilerin korunmasında, eğitimin ve Arapça edebiyat konularında da olduğu gibi, hayatî bir rol oynamıştı. Öykü anlatıcılar halk kültürünün korunmasını sağlarken, cami ve medreseler de Bin Nebi'nin eğitiminde kritik bir rol oynamıştır. Arapça dilbilgisi, edebiyatı, şiir, fıkıh (hukuk) ve kelâm** öğrenmiştir.

Bin Nebi ilk eserinde Kur'ân'ın ana konularını yeniden yorumladı ve çeşitli sosyal ve kültürel alanlardaki teorilerini anlattı. Onun din konusundaki temel tezi, her türlü medenileşme sürecindeki dinin özü ve rolüne ilişkin analizine rehberlik etti. Düşünürü göre din, insan ruhunu karakterize eden bir hukuk düzeni olarak, kâinatın düzenini belirlemek için indirilmişti. Bin Nebi daha sonra Fransa'da birçok Müslüman düşünür ve eylemci ile tanıştığında, İslam'ın evrensel bakış açısını keşfetti. İslam'ı bir din, bir yaşam tarzı, sosyal ilişkiler kaynağı, kültür ve medeniyet olarak değerlendirmeye başladı.

İslam dünyasındaki eğitim problemi, Bin Nebi'yi en çok ilgilendiren temel sorundu. İslam eğitim dünyasında vizyon, metodoloji, araçlar ve işlevler yetersizdi, özellikle de baskıcı sömürge rejimi altındaki Cezayir'de de durum böyleydi. Geleneksel (*İslami*) eğitim sisteminin gerilemesinin ve modern (*Batılı*) eğitim sisteminin ilerlemesinin nedenlerini ararken, bu iki farklı eğitim sistemi aklına ve ruhuna işledi.

Geleneksel eğitim sistemi korkunç bir haldeyken, modern eğitim sistemi yayılıyor ve geliyordu. Modern eğitim, gelişmiş metodolojilere ve açık bir vizyona sahipti. Ayrıca sömürge rejiminin koruması altındaydı. Oysa, modern eğitimin sekülerleşme vizyonu ve batılılaşma misyonu, İslam'ın medeniyet çerçevesiyle çelişiyordu. Bu ikilem hayatı ve kariyeri boyunca Bin Nebi'nin ilgi odağı oldu.

Bin Nebi, Avrupa'da ve Müslüman Cezayir'deki ortamlarda geçirdiği zamanların etkisiyle hayatında ve düşüncelerinde meydana gelen değişimleri gözlemledi ve kaydetti. Bu iki ortam onun, doğa insanı ve medeniyet insanına ilişkin anlayışlarını etkiledi. Müslüman aydın çevrelerindeki yeni eğilimleri deneyimledi. Ce-

[*] zâviye = Bir tarikat şeyhinin yönetiminde tasavvuf eğitimi verilen yer, küçük tekke, dergah (Ç.N.)

[**] kelâm = İslam dininin temel esaslarını ele alan bilim (Ç.N.)

zayir toplumunda yapılacak reformlara ilişkin olarak ortaya konan Ulemâ* Hareketi, benzeri görülmemiş bir adımdı.

Bin Nebi'nin sömürge Cezayir'in bir vatandaşı olması, diğer taraftan iki farklı eğitim sisteminin de öğrencisi olarak geçmişte yaşadıkları, Avrupalı sömürgecilerle ilişkileri; onun sömürge ve sömürgeci hakkındaki fikirlerini ve günümüz Müslümanlarının psikolojik durumlarını analiz etme aracı olarak "sömürgeleştirilebilirlik" kavramını şekillendirmesine katkı sağlamıştır.

Bin Nebi'nin Avrupa düşünce yapısı konusundaki bilgisi, entelektüel ve siyasi bilincini yükseltti ve ilgi alanı mühendislikten, felsefe ve sosyal bilimlere; dolayısıyla İslam dünyasındaki İslamî reformcu düşünceye, sömürgeleştirmeden kurtuluş hareketine ve öncelikle Cezayir'deki ve ayrıca İslam dünyasındaki diriliş hareketlerine kaydı.

Düşünür Cezayir'deki Ulemâ Hareketi'nin önemini fark etti; ıslah (reform) ve Mağrib'in (Kuzey Afrika) birliği fikirlerini yaymaya başladı. Bin Nebi, sosyal liderliği politikacılara bırakmalarına kadar Ulemâ Hareketi'nin hür ve bağımsız Cezayir toplumunu hedefleyen reformcu hareketinden etkilendi. Düşünür siyasal aktivizmden çok, eğitim ve kültür faaliyetlerinin önemine inanıyordu.

Bin Nebi Mısır'da bir siyasî mülteci iken, aydınlar ve geleneksel kurumlarla bağlantılar kurdu; Arap aydınlarını İslam ümmetinde yenilenme ve Rönesans'ı medenîleştirme konularına odaklanmaya yönlendirdi. 1971 yılında Cezayir'de hayata gözlerine yumduğunda, Cezayir'in modern çağda yetiştirdiği en büyük Müslüman düşünürü olma mirasını onlara bıraktı.

Bin Nebi'nin bağlantıları içsel-sosyal boyutuyla Mu tarafından belirlenmiştir. Düşünür, geri kalmışlığın karmaşık sorunlarını çözmek için; gelişmekte olan dünyanın ve İslam dünyasının aydınlarıyla güçlü bağlantılar kurmaya ve takım çalışmasına inanıyordu. En güçlü bağlantılarını, İslam dünyasında reformist hareket tarafından temsil edilen Ulemâ hareketi ile kurmuştu.

[*] Ulemâ = Arapçada bilim insanı anlamına gelen âlim teriminin çoğulu (Ç.N.).

Bin Nebi'nin İslam'a sadakati ve İbn Haldûn'a hayranlığı, Müslüman aydınların Batı kültürü karşısındaki aşağılık kompleksleri ile ilgili yaptığı analizlerin çerçevesini biçimlendirmişti. Geleneksel kültürün aydınlarının yani Ulemâ'nın *Muvahhidler* dönemindeki şartlar nedeniyle, tarihteki önemli misyonunu gerçekleştiremeyeceğini düşünüyordu. Ulemâ, İslam esaslarının saflığına ve korunması gerektiğine inanıyordu. Ulemâ, ruhlarını ve kafa yapılarını Muvahhidler dönemi sonrası kültüründen, yeni bir kültüre dönüştürmeyle ilgilenmeye başlamışlardı.

Bin Nebi; İbn Teymiyye*, İbn Haldûn** ve İbn Abdülvehhab*** gibi bazı erken dönem Müslüman bilginler ve yazarlardan etkilenmiştir ve kendisini reformcular zincirinin bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Diğer Arap ülkelerindeki deneyimlerinden sonra, analizini diğer dinî fikirleri de içerecek şekilde genişletti ve sosyal olayların ve dinin tarihsel değişimdeki rolünün çeşitli açıklamalarını inceledi.

[*] İbn Teymiyye (1253-1328) görüş ve eleştirileriyle İslamî düşüncenin gelişimini etkileyen İslam bilgini (Ç.N.). Harran'da dünyaya gelmiştir. En temel ilkesi iman esasları alanında akla yer vermeden, âyet ve hadislerin açık anlamlarıyla yetinen, anlamı açık olmayan âyet ve hadisleri yorumlamaksızın, bunların anlamını yalnızca Allah'ın bileceğini düşünen Selefiye (sözlük anlamı önceki nesil) inancının kurucusudur (Ç.N.)

[**] Sayfa 6'daki İbn Haldun ile ilgili önceki verilen dipnota bakınız.

[***] Muhammed bin Abdülvehhab (ölümü 1782) halen birçok ülkeyi etkileyen siyasi ve dini bir akım olan Vehhabiliğin kurucusudur (Ç.N.).

Beşinci Bölüm
Bin Nebi'nin
Medeniyet Anlayışının Kökleri:
Dışsal-Sosyal Boyut

Meta-teorileştirme yaklaşımına göre, dışsal-sosyal faktörler, makro-düzeyde analize odaklanır ve objektif yönleri ele alır. Kurumlara ve düşüncenin tarihsel köklerine bakar. Bu faktörler *Mu'nun* daha geniş topluma ve bu toplumun teorileştirmenin gelişimi üzerindeki etkisine bakmak için makro düzeye kayan bir boyutunu göstermektedir. Dışsal-sosyal boyut, teorileştirme süreci ile toplumun çeşitli kurumları, toplum yapıları ile bir yaklaşım veya teorinin geliştirilmesiyle doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan diğer sosyal faaliyetleri arasındaki ilişkiyi vurgular.

Bin Nebi, sömürgeleşme ve sömürgeleşmeden kurtulma bağlamındaki İslam medeniyetinin sorunlarını; sosyoloji aracılığı ile olayın daha geniş sosyal-tarihsel bağlamını anlayarak çözmeyi amaçlamıştır. Bin Nebi, sömürgeciliği Batı'nın bütün medeniyet gündeminin bir parçası olarak görmektedir ve sömürgeciliğe karşı başka bir medeniyetle yani İslam Medeniyetinin içinden karşılık verilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Antropoloji, arkeoloji ve sosyoloji gibi Batıya ait bilimler; Batılıların yerliler, barbarlar ve ilkeller olarak ifade ettikleri sömürgeleştirdikleri halkları medenileştirmeye yönelik iddia ettikleri sözde medeniyet misyonunun gerçekleşmesine yardım etmiştir. Yerli, barbar ve ilkel terimleri sömürgeleştirilmiş milletleri ve medeniyetleri ifade etmek için kullanılıyordu. Bunu Batılı ve ötekiler arasında ayrımcılık yapma, yabancılık standartları koyma yoluyla diğer bölgelere yayılma ve başka medeniyetlere hakimiyet sağlama maksadı izledi. Batı; milletleri ve Müslüman ülkeleri etnik ve dil farklılıklarına göre bölüp parçaladı ve ümmetin birliğini tehlikeye düşürdü, hatta yok etti.

Sömürgeciliğe uğramadan önceki Cezayir toplumu, medeniyet sonrası aşamadaydı. Sosyolojik olarak, tüm sömürge döneminden daha yüksek bir kalkınma düzeyine ve istikrara sahipti. Ülkede uyumlu bir hayat, siyasal istikrar, ekonomik kalkınma, kültürel yaratıcılık, sosyal uyum ve okuryazarlık egemendi. Cezayir Ulemâsı yani Âlimleri eğitim ve İslam esaslarını yayıyor, Cezayirli kimliğini koruyordu.

Maalesef kalkınma ve refah uzun ömürlü olmadı. Cezayir üzerindeki sömürgecilik hareketi dört önemli aşamadan geçti ve bu aşamalar Cezayir toplumunun sonraki kuşakları üzerinde iz bıraktılar. İlk aşama olan işgal ve direniş aşaması (1830-1848) Fransa'nın "sınırlı işgal politikası" başladı. Fransızların uygulamaya çalıştıkları politika, Cezayirli direniştenden koparmak; halkın sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dinî yapısını değiştirmekti.

İkinci aşama olan direniş ve sömürgeciliğin yoğunlaştırılması (1847-1871) Cezayir'i böldü ve Cezayir'in yerli halkını boyunduruk altına soktu. Toptan sömürgeleştirme ve buna razı olma aşaması yani üçüncü aşama (1871-1919) Cezayirli Müslümanları daha da baskı altına aldı ve ülkeye dışarıdan gelen yerleşimcilerin alanlarını genişletti. Dördüncü ve son aşama olan Cezayir'in uyanışı aşamasında (1919-1962) sömürgecilik zirvesine ulaşırken, yerli aydınlar ve politikacılar arasında İslam yanlısı reformculuk ve diriliş hareketinin uyanışı başlamıştır.

Sömürgeciliğin dördüncü aşamasında; yüzyıllar boyu Cezayirli kolektif kimlik duygusu sağlayan İslam'ın güçlü cazibesi, 1920'li ve 1930'lu yıllarda yeniden canlandı. Cezayirli yerli halk ile sömürge yönetimi arasındaki çatışmalar en yoğun dönemini yaşadı.

Bin Nebi'ye göre, İslam medeniyetinin ihtişamlı tarihi ve standartlarıyla kıyaslandığında, Cezayir üç asırdır bir kaosun içindeydi. Bu kaosun hem içsel hem de dışsal yönleri vardı ve bunlar birlikte sömürgeleştirilebilirlik ve sömürgecilik diyalektiğini oluşturmaktadır. Bin Nebi'nin düşüncesine göre; sömürgecilik, sömürgeleştirilen toplumların hayatının tüm alanlarına doğrudan etki etmesiyle, o toplumdaki kaosa katkıda bulundu. Sömürgeciler; özellikle de İslam dünyasındaki sömürgeciler, kendi sömürgecilik maksatlarını gerçekleştirebilmek için, toplumun çeşitli unsurları

arasında yapay bir ikilem yaratarak, her türlü medenileşme sürecini durdurmayı amaçlıyordu.

Bu sömürgecilik hareketlerine karşılık olarak da, entelektüel-dinî düzeyde Ulemânın ve siyasal düzeyde ise politikacıların katkılarıyla toplumda Cezayir milliyetçiliği gelişti. Böylece Bin Nebi'nin paradigması ile sömürgecilikten kurtulmanın iki alt paradigması olan reformcu ve modernist görüşler arasındaki ilişki ortaya koyuldu.

Bin Nebi sömürgecilik ve sömürgeleştirilebilirlik problemlerini çözmek için, mutlaka bütüncül bir çerçeve ile işe başlayıp, tüm krizin temelinde olan temel sorunları çözmemiz gerektiğini düşünüyordu. Bin Nebi'nin medeniyet paradigması, insanî şartlar ve toplumsal değişimi karşılaştırmalı bir yapı olarak medeniyet çerçevesi içinde analiz etmeyi amaçlıyordu.

Altıncı Bölüm
Bin Nebi'nin
Medeniyet Anlayışının Kökleri :
İçsel-Entelektüel Boyut

Bu bölümde, meta-teorileştirmenin alt türü olan (Mu)'nun üçüncü boyutunu oluşturan, içsel-entelektüel faktörler ele alınmaktadır. Bu çalışma, medeniyet alanındaki bilişsel faktörlerin araştırılması ile ilgilidir ve aynı zamanda Bin Nebi'nin İslam dünyasındaki problemleri çözmeye yönelik araştırma alanının içsel yönünü oluşturmaktadır. Bu çalışma mevcut teorileri analiz etmek ve yenilerini geliştirmek için; belli başlı bilişsel paradigmaları, düşünce ekollerini, paradigma değişimlerini ve genel meta-teori araçlarını belirlemektedir.

Medeniyet araştırmalarına iki geniş paradigma egemendir: tarih felsefesi ve sosyal bilimler. Bin Nebi medeniyet araştırmalarını, metodolojisi ve kavramlarını sosyal bilimlerden alan benzersiz bir alan olarak görmektedir. Bin Nebi sahip olduğu Kur'ân ve din araştırmaları bilgisi sayesinde, materyalist ve seküler bilgi ve tarihsel değişim anlayışlarından kaçınmayı başarabilmiştir. Bu araştırmada (Mu)'nun içsel-entelektüel boyutunu kullanmak, Bin Nebi'nin medeniyet araştırmalarında baskın paradigmanın farkında olduğunu keşfetmesine yardım etmiştir.

Bu bölümde orijinal düşünürlerin bazı fikirlerinin izini sürmek için, içerik analizi yöntemine başvurulmaktadır. Egemen paradigmaların, çeşitli ekollerin ve bakış açılarının analizi; Bin Nebi'nin kavramları, terimleri ve metotlarıyla ve Bin Nebi'nin yaşadığı dönem süresince ve konunun tarihi boyunca egemen olan düşünce ekollerinin kökenleri arasında bağlantı kurmayı mümkün kılmaktadır.

Tarih felsefesi paradigması içinde üç ekol kendi göreceli paradigmalarıyla medeniyet araştırmaları alanını paylaşmaktadır: dön-

gü görüşü (ekolü) , ilerlemeci tarih görüşü (ekolü) ve çeşitli milletlerin görüşlerinin yalın bir biçimde yan yana geliştiği görüşü (ekolü). Bu paradigmlar, insanların yaşam şartlarındaki tarihsel değişimin ana görüşlerini ve medeniyet konusuyla ilgilenen ana düşünce ekollerini, tarihsel değişime dikkat çekmek ve bu değişimin modellerini kavramlaştırmak suretiyle oluşturmaktadır.

Öncü bilginleri Hegel*, Comte** ve Marx*** olan 19. Yüzyıl ilerlemeci tarih ekolü, tarihi gelişimci bir süreç olarak gördü ve Bin Nebi'nin medeniyet araştırmalarına katkıda bulundu. Hegel'in diyalektik metoduna göre tarih; medeniyetin ve insan özgürlüğünün ilerleyişinin öyküsüdür. Gelişimci tarih ekolünün bir diğer önde gelen şahsiyeti olan Marx, Hegel'in düşüncelerinden ilham almıştı. Hegel akıl diyalektiğini kullanırken, Marx ekonomik araçlar diyalektiğini kullanmıştır.

İlericilikten etkilenen Comte, Charles Darwin'in evrim teorisini ve fen bilimlerinin gelişmesini, insanî şartlara ve tarihsel değişime uyguladı. İlerlemeci tarih ekolünün bu araştırma kapsamına ilişkin en önemli katkısı, tarihsel hareketin ve bu harekete dair aşamalarının ve nedenlerinin açıklaması olmuştur.

Bin Nebi; tarihçilerin büyük çoğunluğunun tarihsel olayların akılcı bir yorumunu sağlayabilmek için bir çerçeve geliştirmek yerine, bu tarihsel olayları derlemeye ve sadece kayıt etmeye çalıştığını savunmaktadır. Hegel'e ait "*çelişki veya diyalektik kavramı*" ile Marx'a ait "*sosyal değişimleri doğuran çelişkili şartların ekonomik*" olduğu fikirleri arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bin Nebi;

[*] Sayfa 12'deki Hegel ile ilgili önceki verilen dipnota bakınız (Ç.N.).

[**] Auguste Comte (1798-1857) Fransız sosyolog, matematikçi ve filozof. Sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Düşünür toplumun pozitivist anlayış ile "tüm olaylar değişmez doğa yasalarına tabidir" düşüncesi ile toplumun modernleşeceğine inandığı bir sosyal teorinin de sahibidir (Ç.N.).

[***] Karl Marx (1818-1883) Alman filozof, ekonomist ve Marksizm'in kurucusudur. Komünist Manifesto (1848) ve Kapital (1867-1894) en önemli iki eseridir. Ekonomi ve sosyalizm teorisini emek-sermaye ilişkisi üzerine kurmuş bir düşünürdür. Ona göre üretimi kontrol eden yönetici sınıf ile üretim için gereken mülksüz emekçi sınıf arasındaki çatışma insan toplumlarının yönetim düzenini belirlemektedir Ona göre emeğin zaferi sonucunda kapitalizmin yıkılarak sınıfsız bir toplum olan ve özgür üreticiler birliği tarafından yönetilen bir toplumun ortaya çıkacağı komünizm sistemi egemen olacaktır (Ç.N.)

Hegel'in fikirlerini değişim katalizörü olarak görmüş ve Marksist fikirleri de diyalektik analizleri için övmüştür. Bin Nebi, Marx'ın insan ihtiyaçları teorisinin, bir medeniyetin doğumu dinamiklerini açıklayamayacağı görüşündedir.

Bin Nebi ilerlemeci tarih ekolünü, tarihsel olmaktan çok teorik olması ve Avrupa merkezli bakış açılarına dayanması nedeniyle eleştirmiştir. Bu ekol tarihsel değişimin bazı değişkenlerine odaklanırken, çok yönlü bir olgu olan medeniyetin karmaşıklığını ihmal etmiştir.

Bin Nebi, ayrıca İbn Haldûn ve Toynbee*'nin öncüsü olduğu döngü ekolünden de etkilenmiştir. Bin Nebi kendisini, bu ekolün ve yaklaşımın bir mirasçısı olarak görmektedir. Döngü ekolü tarihsel değişim kalıplarını birbirinden ayırmış ve bu kalıpları döngüsel olarak kavramsallaştırmıştır. Bu bilginler tarihçilerin verilerini inceledikten sonra, tarihsel değişimin evrensel kalıplarına ulaşmışlardır.

İbn Haldûn *Mukaddime*'sinde, tarihin yasaları ve kalıplarını keşfetmek için tarih ile ilgili araştırmalara öncülük etmiştir. İbn Haldûn'un toplumun yapısı ve sosyal değişim ile ilgili araştırmaları, *İlmü'l-Ümrân* yani medeniyet bilimi adını verdiği bilim dalını geliştirmesini sağlamıştır. Bu bilime göre, nesiller ve süreçler bir medeniyetin yönünün belirlenmesine katkıda bulunur. Düşünürün *Asabiyye*** (dayanışma ruhu) kavramı; hanedanların ve devletlerin doğuşu, gelişimi ve parçalanmasında tarihsel değişimi gerçekleştiren güçtür.

Toynbee dünya tarihini birbiri ardına gelen bir medeniyetler dizini; medeniyetleri de diyalektik meydan okumanın sonucu ve karşılık vermesi, medeniyetlerin büyüme ile gerileme aşamalarının cevabı olarak görmüştür. Toynbee, medeniyetin doğasını bir "bütün" veya tarihsel değişim araştırmalarının belirlenebilir

[*] Arnold Joseph Toynbee (14 Nisan 1889, Londra - 22 Ekim 1975), *İngiliz* tarihçi. Tarihin konusunun kültürler olduğunu söyleyen, kültürlerin ise dinamik yapılar olup, özelliklerini yaratıcı kişilerden aldığı, dolayısıyla tarihin kültürler hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunmak yerine, kültürleri anlamaya çalışması gerektiği düşüncesiyle seçkinleşen tarih felsefecisidir. (Ç.N.)

[**] Asabiye : Aynı soydan gelenlerin veya bir başka nedenle aralarında yakınlık bulunanların rakiplerine karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu (Ç.N.)

bir birimi olduğunu vurgulamıştır. İbn Haldûn gibi Toynbee de, medenileşme sürecini mutlaka medeniyetin bozulması ve gerilemesiyle sona ermesi gereken bir süreç olarak kavramsallaştırmış bir deterministti.*

Birçok bilim adamı; Bin Nebi'nin fikirleri, metotları ve ilgi alanlarıyla ikinci İbn Haldûn olduğu görüşünde birleşmektedir. İbn Haldûn'un, tarihteki neden-sonuç ilişkisi ve de medeniyetler döngüsü kavramları Bin Nebi'nin dikkatini çekmiştir. Düşünür döngüsel hareket kavramının, ilerlemeci gelişimin şartlarını ve gerileme faktörlerinin tartışılmasını mümkün kıldığına inanmaktadır. Bin Nebi, İbn Haldûn'un devlet anlayışını sosyo-tarih araştırmalarının ölçülebilir bir birimi olarak ve medeniyeti de tarihsel araştırmanın bir parçası olarak görmek suretiyle aşmıştır. Toynbee'nin medeniyeti tarihsel analiz birimi olarak kullanması ve onun döngü kavramı ile meydan okuması ve karşılık vermeyi formüle etme biçimi de Bin Nebi'nin medeniyet anlayışını etkilemiştir.

Bin Nebi sosyal bilimler metodolojisini, döneminin sosyal olaylarını analiz etmek ve medenileşme sürecinde dinin rolünü tartışmak için kullanmaktadır. Bin Nebi için sosyoloji ve psikoloji bir İslamî Rönesansı başlatmak için gereklidir. Düşünür; dini sosyal değerlerin sentezleyicisi ve medeniyetin dinamik bir etkileşime girmek için kullandığı katalizör olarak görmektedir. Bin Nebi; insanı medeniyetin değişimi başlatan en temel aygıtı olarak görmektedir. Bin Nebi, tarih felsefesi ve sosyal bilimlerin iki baskın paradigmasından, medeniyet araştırmalarına yönelik üç ekolden ve çeşitli yaklaşımlardan memnun değildi.

[*] Determinizm, kâinatın işleyişinin, kâinatta gerçekleşen olayların, fizik yasalarıyla belirlenmiş olduğunu ve bu belirlenmiş olayların mutlaka gerçekleşeceğini öne süren ekoldür (Ç.N.).

Yedinci Bölüm
Bin Nebi'nin
Medeniyet Anlayışının Kökleri :
 Dışsal-Entelektüel Boyut

Meta-teorileştirme yaklaşımında (Mu)'nun dördüncü boyutu, teorinin analizindeki düşünceler, araçlar, kavramlar ve teorilere ilişkin diğer akademik disiplinlere alternatif olan dışsal-entelektüel faktörleri içermektedir. Dışsal-entelektüel boyut, geleneksel olarak medeniyet araştırmalarının dışında yer aldığı kabul edilen bilimler ve araştırma alanlarının etkilerine odaklanmaktadır. Bin Nebi örneğinde bu dışsal-entelektüel boyut; Kur'ân ve Sünnetin, İslam dünyasındaki reformist düşüncelerin, psikolojinin, fen bilimlerinin, felsefenin etkilerini kapsamaktadır. Aynı zamanda medeniyet araştırmalarının ve medeniyete ait iki baskın geleneksel paradigmanın dışında kalan entelektüel faaliyetlerin etkilerini de kapsamaktadır.

Bin Nebi, modern bilimsel keşiflere ve sosyal bilimlerdeki gelişmelere dayalı olarak bir Kur'ân tefsiri yazmıştır. Tarihsel değişimin döngüsel anlayışını açıklama açısından, Bin Nebi iki nedenden dolayı Kur'ân'a atıfta bulunmuştur. Bunlar; medenileşme sürecinde dinî düşüncenin işlevini açıklamak ve Kur'âni esasların tarihteki saygınlığını vurgulamak içindir. Bin Nebi , dinin insanın kişiliğini nasıl dönüştürdüğünü ve medenileşme sürecini nasıl yönlendirdiğini incelemiştir.

Bin Nebi şu Kur'ân âyetini kendisine bir ilke olarak benimsemişti: "Şüphesiz ki, bir kavim (millet) kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd Suresi 11.âyet). Bu âyet insanın statüsünün analizini yaptığı gibi, tarihsel ve insanî şartların değişiminde insan faktörünün baskınlığını da ortaya koymaktaydı. Bin Nebi bir medeniyet sürecini başlatmak için, toplumun mutlaka insanın statüsünü doğal ham halden, şekillendirilmiş bireye değiştirmesi gerektiği görüşündedir.

Kur'ân esasları, bizim tarihsel değişimi ve süreç içinde dinin rolünü anlamamıza yardım ederken, tarih araştırmaları da Kur'ân esaslarının doğruluğunu kanıtlamaya yardım eder ve deneyimlenebilir kanıtlar sağlar. Bin Nebi, medeniyetlerde dinin aktif rolünü yadsıyan modernist düşünceye ve seküler anlayışa karşı çıkmıştır. Düşünür; Kur'ân ve vahyin, tüm peygamberlerin öğretilerinde belirtildiği üzere, insan medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır.

İslam dünyasındaki geri kalmışlık problemini çözmek için, Kur'ân'da belirtilen tarihin kalıcı kalıplarını ve bunlara ilişkin İbn Haldûn tarafından tarihsel değişim döngüsü, tarih yasaları ve evrensel kalıplar yoluyla yapılan açıklamaları dikkate almamız gerekmektedir. Kur'ân ve Sünnet; (Mu) bağlamında, Bin Nebi'nin medeniyet anlayışını etkileyen başlıca dışsal-entelektüel faktörleri oluşturmaktadır.

İslam dünyasındaki reformcu düşünce; hareketin ayırıcı özellikleri olarak *islah* (reform), *tecdîd* (yenilenme) ve *nahda* (Rönesans) fikirlerini benimsemiştir. Bu düşünceler 18. yüzyılın ortalarında doğan yeni bir paradigmanın ifade biçimidir. İbn Abdülvehhab'ın başlattığı hareket, İslam'ın esaslarını ve temel dünya görüşünü yeniden canlandırmayı amaçlıyordu. Bu görüşte tevhid* fikri, diğer bütün dinamik ilkelerin odak noktası ve bağlantısıdır. İslam dünyasındaki reformcu düşüncenin bir diğer fikir babası olan Efgânî,** aynı reformcu paradigmaya mensuptur ve herhangi bir diriliş veya reformun başarılı olması için, İslam'ın saf esaslarının ve öğretilerinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bin Nebi, bu hareketin temel fikirlerini, entelektüel yönleri nedeniyle benimsemiştir.

Cezayir'deki reformcular geri kalmışlığa kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaşmıyorlardı. Bin Nebi sistematik bir yaklaşım için psikolojiye yöneldi. İnsanın kişiliğinin nasıl değiştirilebileceğini ve medenileşme sürecini gerçekleştirme hedefine uygun olarak na-

[*] Tevhid : Allah'ın mutlak tek ve bir olması, Allah'ın birliği (Ç.N.).

[**] Cemâleddin Efgânî (1838-1897) İslamî uyanışı etkileyen önemli fikir ve siyaset insanlarından. Yaşamının ilk döneminde İslam ülkelerini sömürgecilerin boyunduruğundan kurtarmak için uyandırmaya çalışmış; ikinci döneminde ise İslam ülkeleri arasında sağlam bağların kurulması, çok yönlü dayanışmanın sağlanması ve böylece birlikte hürriyet ve bağımsızlığı elde ederek bir İslam birliği kurulması için çaba göstermiştir (Ç.N.).

sıl geliştirilebileceğini anlamak istiyordu. Dinî düşüncelerin sosyal değerler sentezine nasıl girdiğini ve insanın vizyonunu nasıl yükselttiğini anlamaya ihtiyaç duyuyordu.

Bin Nebi, dinin yeri ve işlevine ilişkin olarak Freud* ve Jung'un** görüşlerini onaylarken, bu anlayışa Piaget'ten*** gelişim psikolojisini de ekledi. Bin Nebi dini düşüncenin, insan ruhunu içgüdülerin yasalarından kurtarıp, manevi yasalara tabi kıldığını yazıyordu. Din, bireyin davranışlarını kendi hayati güçlerine yönlendirmekte ve toplumun ortak faaliyet göstermesini mümkün kılmaktadır. Medenileşme sürecinde bireylerin ve grupların yaşam güçlerini olumlu bir role yönlendirmeleri ve insan kişiliğinin içyapısını değiştirme konularında, dinin psiko-zamansal rolünün Bin Nebi tarafından anlaşılmasına, Freud yardım etmiştir.

Din düşüncesi medenileşme sürecini yönetirken kendi dinamik rolünü kaybederse, toplumun medenileşme süreci bozulur ve toplumun temel düşüncesi ve örnek modelleriyle uyum içinde çalışmayı bırakır. Bin Nebi, aşamalar kavramını büyük ölçüde İbn Haldûn'dan almasına karşın, toplumun psiko-sosyal ilerlemesini analiz etmek için modern gelişim psikolojisini uygulamıştır. Piaget'tan etkilenecek, birey ve toplumun aynı üç tarihsel aşamadan geçtiğini vurgulamıştır: nesnel çağ, insanlar çağı ve düşünceler çağı.

Bin Nebi'nin medeniyet anlayışını etkileyen dördüncü entelektüel faktör, felsefedir. Onun dışsal kaynakları felsefe, Kartezyen

[*] Sigmund Freud (1856-1939) psikoanaliz biliminin kurucusu Avusturyalı nörolog. Bu düşünüşüne göre dini tecrübe, varoluşun yarattığı kaygı ve korkuyu bireyin isteklerinin tatmin edilmesi yoluyla azaltır. Tanrı hem haksızlık ve kötülükleri cezalandıran bir koruyucu, hem de insanın dürtülerini baskılayan bir otoritedir (Ç.N.).

[**] Carl Gustav Jung (1875-1961) İsviçreli psikiyatr ve analitik psikolojinin kurucusudur. Ona göre din bir tecrübe uyandırır ve bu tecrübe sadakat, inanç ve güven gibi duyguları açığa çıkararak, bir bilinç değişimi sağlar (Ç.N.).

[***] Jean Piaget (1896-1980) çocuk gelişimi alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmış gelişim psikolojisinin kurucusu İsviçreli psikologtur. Çocukta dil ve düşünce gelişiminin dört evrede gerçekleştiğini ve bu evrelerle bireyin çevre ilişkilerinde etkin bir yapılanmanın gerçekleştiğini savunmaktadır (Ç.N.).

düşünce* ve modernite söylemi** idi. Bu alanlarda Bin Nebi'nin fikirlerinden etkilendiği düşünürler arasında İbn Tüfeyl, Daniel Defoe, İbn Rüşd ve Gazâlî de yer almaktadır. Bin Nebi'nin, Descartes'tan*** aldığı en önemli katkı analitik metottu. Bin Nebi bu metodu iki farklı, ancak birbiriyle yakından bağlantılı analiz mekanizması olarak kullanıyor ve bu yöntemle medeniyetin yapısal unsurlarını ve bu unsurların medenileşme sürecindeki işlevlerini inceliyordu.

Bin Nebi, medeniyeti çok yönlü bir olgu olarak ele alan birkaç teorisyenden birisidir. Onun katkıları, geleneksel olarak parçalı ve birbiriyle çelişen paradigmalara alternatif ve önemli bir ilerleme olarak görülmelidir. Bin Nebi hem bir sistem inşacısı, hem de disiplinlerarası yaklaşım teorisyeni olarak önemlidir.

Dışsal-sosyal faktörler, Bin Nebi'nin medeniyet araştırmalarına başlama noktasını belirlemesine yardım etti. Kendi hayatı süresince Cezayir'deki ve İslam dünyasındaki duruma ilişkin kaygıları, düşünürü toplumunun ve Ümmetin karşılaştığı çeşitli problemlere yeterli çözümü bulacak bir anlayış formüle etmeye yöneltti. Metodolojik düzeyde, Bin Nebi tarihçilerin metotlarını uygularken, entelektüel ve bilişsel düzeylerde medeniyetin şu üç boyutunu yani tarihsel, sosyal ve kültürel boyutlarını ele almak için çeşitli disiplinlerden ödünç aldığı ve bütünleştirdiği yöntemleri uygulamıştır.

Dışsal-entelektüel faktörler; Kur'ân ve Sünnetin, İslam dünyasındaki reformist düşüncelerin, psikolojinin, fen bilimlerinin, felsefenin etkilerini kapsamaktadır. Aynı zamanda medeniyet araştırmalarının ve medeniyete ait iki baskın geleneksel paradigmanın

[*] Kartezyen felsefe, insanın aklını kullanarak kesin bilgiye ulaşabileceğini, ancak bu bilgilerin doğruluğunu da yaşam boyunca eleştirebileceğini savunan felsefi görüş (Ç.N.).

[**] Modernite söylemi = 1985 yılında filozof Jürgen Habermas tarafından ortaya atılan bu söylem, gelenekler ve tabiat dahil her türlü dışsal otoriteden kurtulan bireyin normalliğini kendisinden yaratması yani öznellik prensibine göre Avrupa toplumunun dönüşümünün ürettiği sorunlar setini ele alan ve çözümler arayan bir söylemdir (Ç.N.).

[***] René Descartes 1596 – 1650, bir Fransız filozof, matematikçi ve bilim insanıydı. Daha önce birbirinden ayrı olan geometri ve cebir alanlarını birleştirerek analitik geometriyi icat etti. Descartes sıklıkla modern felsefenin babası olarak anılır ve 17. yüzyılda epistemoloji'ye verilen artan ilgiden büyük ölçüde sorumlu olarak görülür. (Ç.N.)

dışında kalan entelektüel faaliyetlerin etkilerini de kapsamaktadır.

Bin Nebi'nin formüle ettiği ve geliştirdiği medeniyet araştırmaları ile ilgili disiplinlerarası yaklaşımına daha fazla vurgu yapılmalıdır. Ayrıca; bilginin doğuşu ve gelişimine ilişkin kapsamlı bir anlayış sağlama potansiyeline sahip olan düşüncelerin, yaklaşımların, teorilerin ve araştırma alanlarının formüle edilmesi ve gelişimlerinin incelenmelerine yönelik bir meta-teorileştirme yaklaşımının benimsenmesine aynı şekilde önem verilmelidir.

YAZAR

Dr. Bedran bin Lahsen Cezayir Batna Üniversitesi Felsefe Bölümünde ve Suudi Arabistan Kral Faysal Üniversitesi Sanat Fakültesi, İslami Araştırmalar Bölümü'nde medeniyet araştırmaları ve tarih felsefesi doçentidir. Bin Nebi'nin çalışmaları konusunda uzman olup, Cezayir, Fas, Suudi Arabistan ve Malezya'daki bir dizi dergide Bin Nebi ve medeniyet araştırmaları konusunda makaleler yazmış ve konferanslarda tebliğler sunmuştur.

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler; asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Ünlü bir Cezayirli düşünür ve büyük bir Müslüman aydın olan Malik bin Nebi (1905-1973) özellikle Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin ve Batı medeniyeti ile kültürünün ilerlemesinin nedenlerini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Düşünüre göre asıl sorun Kur'ân veya İslam dininde değil, Müslümanların kendisindedir.

Bu eser, Bin Nebi'nin medeniyete yaklaşımını ve bu yaklaşımın dayandığı çizilmiş prensipleri, meta-teorileştirme metodolojisini kullanarak araştırmaktadır. Bunu yaparken, Bin Nebi'nin teorisinin en kafa karıştıran unsurlarından birisi olan, medeniyetin içsel-dışsal ve sosyal-entelektüel faktörlerle yönetildiği ve bu nedenle medeniyetin kendisi için bir denklem kurulabileceğini savunan Bin Nebi'nin teorisi gün ışığına çıkarılmaktadır.

Bin Nebi'ye göre; İnsan+Toprak+Zaman=Medeniyet denkleminin en önemli katalizörünün din olduğu bu kitapta açıklanmaktadır ve Müslüman Medeniyetinin gerilemesinin tersine döndürülmesi açısından dinin önemi vurgulanmaktadır. Bin Nebi'ye göre her türlü medenileşme sürecinde merkezî güç İnsandır ve İnsan olmaksızın diğer iki unsurun (toprak ve zaman) hiçbir değeri yoktur.

Sonuçları açısından ele alınacak olursa, Müslümanların kendi manevi durumlarını değiştirmedikleri sürece, toplumda ve medeniyette hiçbir kapsamlı ve anlamlı bir değişimi gerçekleştiremeyeceklerine ilişkin Bin Nebi'nin kesin kanaati vardır ve bu kanaat Kur'ân'daki şu âyette yansımaları bulmaktadır: "Şüphesiz ki, bir kavim (millet) kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd Suresi 11.ayet.)

